

שמחתו של הלל הזקן - אם אני כאן הכל כאן

מים ראשונים: בדף זה לקטנו מדרשים על השמחה המיוחדת של חג הסוכות ששיאה שמחת בית השואבה, מדרשים שכבר הבאנו בדפים קודמים דוגמת [זמן שמחתנו ושמחת בית השואבה](#). נחזור ונתבסס מריחם וטעמם הטוב של דרשות אלה במטרה להגיע לשמחתו המיוחדת של הלל הזקן בה נבקש לשותף את שואבי המים ולשמוע את חוות דעתם. פתחנו בשלושה מדרשים על השמחה, מי שבקיא במדרשים יכול לדלג לאמצע עמוד 2 למדרשים על הלל.

פסיקתא דרב כהנא פסקא אחריתא סוכות – חג הסוכות הוא שמחה משולשת

"ושמחת בחגך" (דברים טז יד). את מוצא שלש שמחות כתיב בחג, ואלו: "ושמחת בחגך" (שם), "והיית אך שמח" (שם טו),¹ "ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים" (ויקרא כג מ).² אבל בפסח אין את מוצא שכתוב בו אפילו שמחה אחת, ולמה? אלא את מוצא שבפסח התבואה נידונית ואין אדם יודע אם עושה היא השנה אם אינה עושה ... דבר אחר: בשביל שמתו בו המצריים ... כדאמר שמואל: "בנפול אויביך אל תשמח" (משלי כד יז). וכן את מוצא שאין כתוב בעצרת אלא שמחה אחת, דכתיב: "ועשית חג שבועות ליי"י אלהיך ושמחת אתה וביתך" (דברים טז י-יא). ולמה כתיב שם שמחה אחת? מפני שהתבואה נכנסת בפנים ... אבל פירות האילן נידונין. ... אבל בחג, לפי שנטלו הנפשות דימוס שלהם ביום הכיפורים, כמו שכתוב: "כי ביום הזה יכפר עליכם" (ויקרא טז ל), ועוד שהתבואה ופירות האילן בפנים. לפיכך כתיב שם שלש שמחות, שנאמר: "ושמחת בחגך" (דברים טז יד), "ושמחתם לפני ה' אלהיכם" (ויקרא כג מ), "והיית אך שמח" (דברים טו טו).³

ויקרא רבה פרשה ל סימן ב – חג הסוכות משופע במצוות

"תודיעני ארץ חיים שבע שמחות את פניך נעמיות בימינך נצח" (תהילים טז יא). אמרו ישראל לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, "תודיעני אורח חיים". אמר להם הקב"ה: הרי לכם עשרת ימים של תשובה שבין ראש השנה ליום הכיפורים. "שובע שמחות את פניך" ... אלו שבע מצוות שבחג: ד' מינין שבלולב, וסוכה, חגיגה ושמחה.⁴ מהו "נעמיות בימינך נצח"? אמר ר' אבין: זה לולב. כמי שהוא נוצח ונוטל ביי. משל לשנים שנכנסו אצל הדיין ואין יודעים מי הוא נצוח,⁵ אלא מי שנוטל ביי בידו, אנו יודעים שהוא הנצוח. כך ישראל ואומות העולם באין ומקטרגים לפני הקב"ה בראש השנה ואין אנו יודעים מי נצח.⁶ אלא במה שישראל יוצאים מלפני

¹ שני פסוקים אלה הם מתוך פרשת המועדות שבפרשת ראה ספר דברים פרק טז: "ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך ועבדך ועמך וְהָלַךְ וְהָגֵר וְהַיִּתּוּם וְהָאֵלֶּמְנָה אֲשֶׁר בְּעִירְךָ: שְׁבַע יָמִים תֵּחַג לָהּ אֱלֹהֶיךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יֵבָחֵר ה' כִּי יִבְרַךְ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל תְּבוּאָתְךָ וּבְכָל מַעֲשֶׂה יָדְךָ וְהָיִיתָ אֶךְ שִׂמְחָה."

² פסוק זה הוא מפרשת המועדות שבספר ויקרא פרק כג פרשת אמור: "וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים וְעֵנָף עֵץ עֵבֶת וְעֵרְבֵי נָחַל וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים". האזכור הראשון של חג הסוכות בתורה הוא בספר שמות (כג טז) פרשת משפטים, לד כב פרשת כי תשא) שם הוא מכונה "חג האסיף" ושם אין אזכור של שמחה. ראו דברינו [חג האסיף בצאת השנה](#).

³ חג הסוכות הוא חג השמחה השלימה, בממד ההיסטורי-לאומי, הכלכלי-חקלאי (לוח השנה) והאישי. הוא החג המכונה זמן שמחתנו אם משום שהוא חל בזמן השמחה או שהוא גורם לשמחה שתבוא. החג בה"א הידיעה. חג הסוכות עומד בתפר בין השנה היוצאת לשנה הנכנסת. מחד גיסא, הוא משלים את שלושת הרגלים שראש השנה שלהם הוא אחד בניסן (פיצוי לשיטת ר' יהושע שבאחד בניסן נברא העולם); ומאידך גיסא, הוא שייך לשנה שזה עתה התחדשה שראש השנה שלה הוא אחד בתשרי (כשיטת ר' אליעזר שהתקבלה שבאחד בתשרי נברא העולם: "היום הרת עולם"). כאן נראה שהדרשן נוטה לחיבור סוכות עם חגי הקיץ אותם סוכות משלים ומתעלם מכך שבחג הסוכות נידונים על המים והעיניים נשואות ומייחלות כבר לגשם של השנה הבאה. אבל זה שייך לעונת החורף שעוד תגיע ובינתיים 'עצרת' - אפשר וצריך ומותר לשמוח על יבול השנה הזו, כי אם לא עכשיו, אימתי? הנה כבר רמזנו להלל. ראו מדרש זה בשלמותו בדברינו [זמן שמחתנו](#) במועד זה.

⁴ חג הסוכות הוא גם חג של שבע – שפע מצוות. כולם מצוות עשה! אין בסוכות איסורים ומצוות לא תעשה (מלבד איסורי יום טוב), בהשוואה לפסח שם יש דגש רב על מצוות לא תעשה (לצד שתי מצוות עשה שרק אחת היא בימינו מדאורייתא), ושבועות שאין בו שום מצווה מיוחדת. המדרש מונה כאן רק את המצוות המפורשות בתורה. יש בחג הסוכות מצוות נוספות, שהיו נוהגות בבית המקדש, שהן ערבה, שמחת בית השואבה (החליל) וניסוך המים. לגביהן, בפרט ערבה וניסוך המים, יש דיונים רבים אם הם מהתורה, הלכה למשה מסיני או מדברי חכמים ונביאים. ראו ספרו של הרב ש. ז. זיין מועדים בהלכה. ע"פ, מדרשה זו של הפסיקתא נראה ששלוש מצוות נוספות אלה אינן באותה דרגה כמו שבע מצוות החג המפורשות בתורה.

⁵ ביין Bayon או Bayin היא מילה ביוונית שפירושה ענף הדקל שמניפים המנצחים בקרב. וגם מזכירה בצליל את המילה ימין.

⁶ מי המנצח. נצוח - הנג'ן בקמץ והוא"ו בחולם מלא. וביחד עם ההערה הקודמת קבלנו: "בימינך נצח" - הביין שביד המנצח.

⁷ ראו פסיקתא רבתי בחודש השביעי: "אמר להם הקב"ה: ... אני חפץ שתזכו בדין ... למה? אם נצחתי אתכם בדין אני הוא שמפסיד, אם נצחתם אותי אני משתכר". והלולב הוא האות שהנידון יודע שהוא ניצח.

הקב"ה ולולביהן ואתרוגיהן בידם אנו יודעים שישראל הם הנצוחים. לפיכך משה מזהיר לישראל ואומר להם: "ולקחתם לכם ביום הראשון".⁸

מסכת סוכה פרק ה משניות א-ד – שמחת בית השואבה

... כל מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו: במוצאי יום טוב הראשון של חג ירדו לעזרת נשים ומתקנין שם תקון גדול ומנורות של זהב היו שם וארבעה ספלים של זהב בראשיהן וארבע סולמות לכל אחד ואחד וארבעה ילדים מפרחי כהונה ובידיהם כדים של שמן של מאה ועשרים לוג שהן מטילין לכל ספל וספל: ... ולא היה חצר בירושלים שאינה מאירה מאור בית השואבה: חסידים ואנשי מעשה היו מרקדים לפניהם באבוקות של אור שבידיהן ואומרים לפניהן דברי שירות ותושבחות.⁹ והלויים בכנורות ובנבלים ובמצלתים ובחצוצרות ובכלי שיר בלא מספר, על חמש עשרה מעלות היורדות מעזרת ישראל לעזרת נשים, כנגד חמשה עשר שיר המעלות שבתהלים, שעליהן לויים עומדין בכלי שיר ואומרים שירה. ... הגיעו לעזרה תקעו והריעו ותקעו. היו תוקעין והולכין עד שמגיעין לשער היוצא מזרח. הגיעו לשער היוצא ממזרח הפכו פניהן למערב ואמרו: אבותינו שהיו במקום הזה אחוריהם אל היכל ופניהם קדמה והמה משתחוים קדמה לשמש. ואנו ליה עינינו. ר' יהודה אומר: היו שונין ואומרים: אנו ליה וליה עינינו.¹⁰

אבות דרבי נתן נוסח ב פרק כז – הלל עולה לרגל בסוכות¹¹

מעשה בחמור אחד שבא אצל הלל הזקן, אמר לו: רבי, ראה מה אנו יתרים מכם. שאתם מצטערים בכל הדרך הזו ועולים מבבל לירושלים ואני יוצא מפתח ביתי ולן בפתחה של ירושלים. שתק והמתין לו זמן. אמר לו: בכמה את משכיר לי חמורך מכאן ועד אמאום? אמר לו: בדינר. - עד לוד בכמה? אמר לו: בשנים. - עד קיסרין בכמה? אמר לו: בשלוש. אמר לו: רואה אני לפי שאני מרבה את הדרך, את מרבה את השכר. אמר לו: הן, לפי הדרך הוא השכר. אמר לו: לא יהו שכר רגלי כשכר רגלי הבהמה! הוא שהיה הלל מקיים: לפום צערא אגרא.¹²

⁸ שוב גם כאן ההמשכיות של חג הסוכות לימים הנוראים. זו מהותו המרכזית של החג: השמחה הכפולה, הן בהשוואה עם שני הרגלים האחרים: פסח ושבועות והן בהשוואה / סמיכות לימי המועד של חודש תשרי. השמחה הראשונה (המשולשת לעיל) היא ביסודה חקלאית וקשורה בישיבה בארץ (לצד תזכורת מתמדת של יציאת מצרים, ראו דברינו [סוכות ויציאת מצרים](#)), השמחה השנייה היא אוניברסלית וקשורה כאמור בימים הנוראים ומועדי תשרי. חג הסוכות הוא "היום הראשון" לחשבון השנה החדשה (הערה 3 לעיל). ראו דברינו [בין כיפור לכפות ובין כסה לסוכות](#) וכן [ימים של חסד](#).

⁹ ומוסיפה התוספתא בתיאור השמחה העצומה בבית המקדש: "מעשה ברבן שמעון בן גמליאל שהיה מרקד בשמונה אבוקות של אור ולא היה אחד מהן נוגע בארץ וכשהוא משתחוה מניח אצבעו בארץ על גבי הרצפה שוחה ונושק וזוקף מיד. אמר ר' יהושע בן חנניה: כל ימי שמחת בית השואבה לא היינו רואין שינה. משכימין אנו לתמיד של שחר, משם לבית הכנסת, משם למוספין, משם לאכילה ושתיה, ומשם לבית המדרש. משם לתמיד של בין הערבים משם לשמחת בית השואבה".

¹⁰ שיהא של השמחה בחג הסוכות הוא כאמור בשמחת בית השואבה, הנקראת גם שמחת השואבה או שמחה החשובה. וכבר הרחבנו לדון בשמחה זו בדברינו [שמחת בית השואבה](#) במועד זה. כאן רק נדגיש את המשפטים המסיימים שבמשנה. בשיא התלהבות שמחת בית השואבה אין אנשי בית שני מצטנעים או ממעיטים בערכם מול אנשי בית ראשון כלל ועיקר. אדרבא, הם מפנים את אחוריהם באופן מופגן לשמש העולה ופניהם למערב, להיכל. כאילו מפנים את אחוריהם גם לדורות הקודמים. יש כאן הפגנה ברורה של ביטחון המאמין בה' וגם בעצמו ובאמונתו וקריאה אמיצה: אנחנו טובים מאבותינו! (כשיטת ריש לקיש בגמרא יומא ט' שבבא אנשי בית שני, אמנם מסיבות אחרות). ראו הרחבה בתוספתא סוכות פרק ד הלכה ב: "חסידים ואנשי מעשה היו מרקדין לפנין באבוקות ואומרים לפניהם דברי תושבחות. מה היו אומרים? אשרי מי שלא חטא, וכל מי שחטא ימחל. ויש מהן אומרים: אשרי ילדתי שלא ביישה את זקנותי - אלו אנשי מעשה. ויש מהן שהיו אומרים: אשריך זקנתי שתכפרי על ילדתי - אלו בעלי תשובה". לצד דברי התשבחות של שירי המעלות שבספר תהלים (ומן הסתם פרקי הלל ושבח נוספים), היו אומרים דברי שבח וביטחון עצמי! אולי באמת זו דרגה גבוהה בשמחה. לא למעט עצמך, אלא לשבח ולהכיר בחלק הטוב והחיובי שבך, מתת א-לוה ממעל. אם זה מתת שכבר קיים כעת (אצל אנשי המעשה) ואם זה מתת של תקווה והבטחה ובלשון עתיד (אצל בעלי תשובה). אנחנו עוד צעד לקראת הלל.

¹¹ הגענו סוף סוף אל הלל. במקור זה יש שני סיפורים על הלל בהקשר של עלייה לרגל (בסוכות? לשמחת בית השואבה?). הפכנו את הסדר ביניהם. הקדמנו את הסיפור שמופיע שני שבספרים המודפסים, לראשון, משום שזה הסדר (ההיסטורי) הנראה לנו נכון כפי שנסיביר.

¹² סיפור זה משקף תקופה בה הלל עדיין גר בבבל, טרם שעלה לארץ, ובא לרגלים לירושלים, ונאלץ להתווכח עם 'תושב מקומי' לא כל כן מנומס (המשקף את שנאתם הידועה של בני ארץ ישראל לבבלים, ראו שיר השירים רבה פרשה ח, הדף [ו' זירא עולה חדש בארץ](#)). ראו תחילת דרכו של הלל בירושלים אצל שמעיה ואבטליון כשקפא בשלג מחוץ לבית המדרש (מסכת יומא לה ע"ב): "הציצו עיניהן וראו דמות אדם בארובה, עלו ומצאו עליו רום שלש אמות שלג. פרקוהו, והרחיצוהו, וסיכוהו, והושיבוהו כנגד המדורה. אמרו: ראוי זה לחלל עליו את השבת". לפי סמיכות סיפור זה באבות דרבי נתן לזה הצמוד לו להלן אפשר להניח שמדובר לעלייה לרגל בסוכות, אבל אין הכרח בכך (בפרט לאחר שהפכנו את הסדר). ראו גם סיפור מעורבותו של הלל בקרבן פסח כמסופר בגמרא פסחים סו ע"א (מובא בדברינו [בני בתירא](#) בפסח). ומה שקשור לביטוי "לפום צערא אגרא" (שפירושו: לפי הצער – השכר) נראה שהיה מוכר כבר בתקופתו של הלל ולא חידוש של בן הא הא כמובא בסוף פרק חמישי של מסכת אבות. ראו גם הסיפור על המפגש של הלל "שהיה מהלך בדרך ופגע בני אדם שמביאין חטין", באבות דרבי נתן נוסח א פרק יב, והתדיין איתם על המחיר. והם אומרים לו: "בבלאה טפשהא, אי אתה יודע שלפום צערא אגרא?". גם סיפור זה נראה שהוא מהתקופה שההל עדיין גר בבבל והיה עולה ברגל לארץ.

אבות דרבי נתן (שם) – הלל בשמחת בית השואבה

מעשה בהלל הזקן שהיה יושב על בית השואבה ובני אדם עומדים ומתפללים. ראה אותם שגבה לבם,¹³ אמר להם: יודעים אתם שאנו ושבחינו כלום! והלא יש לפנינו אלף אלפים ורבי רבבות של מלאכי השרת שיעבדו אותנו, שנאמר: "היש מספר לגדודיו" (איוב כה ג) ואין לית אנן בה מן בה.¹⁴ כיון שראה אותם שנשבר לבם, אמר להם: והלא יש לפנינו אלף אלפים ורבי רבבות של מלאכי השרת ואינו רוצה בשבחן של כולם אלא בשבחן של ישראל, שנאמר: "משיח אלהי יעקב ונעים זמירות ישראל" (שמואל ב כג א). ואומר: "ואתה קדוש יושב תהילות ישראל" (תהלים כב ד).¹⁵

מסכת סוכה דף נג עמוד א – אם אני כאן הכל כאן

תניא, אמרו עליו על הלל הזקן כשהיה שמח בשמחת בית השואבה אמר כן: אם אני כאן – הכל כאן, ואם איני כאן – מי כאן?¹⁶ הוא היה אומר כן: למקום שאני אוהב, שם רגלי מוליכות אותי.¹⁷ אם תבוא אל ביתי – אני אבוא אל ביתך, אם אתה לא תבוא אל ביתי – אני לא אבוא אל ביתך, שנאמר: "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך" (שמות כ כ).¹⁸

רש"י מסכת סוכה דף נג עמוד א – דרשה שלא יחטא

אם אני כאן הכל כאן – דורש היה לרבים שלא יחטאו בשמו של הקב"ה, אם אני כאן הכל כאן – כל זמן שאני חפץ בבית הזה, ושכינתי שרויה בו – יהא כבודו קיים ויבאו הכל כאן, ואם תחטאו ואסלק שכינתי, מי יבוא כאן.¹⁹

¹³ גבהות לב זו מתבטאת, אולי, באותם משפטים שראינו בתיאור שמחת בית השואבה במשנה לעיל שבה אנשי בית שני מפנים את אחוריהם באופן מופגן לשמש העולה ופניהם למערב, להיכל. וכאילו מפנים את אחוריהם גם לדורות הקודמים ואומרים: אנחנו טובים מאבותינו! עצירת שמחה גדולה מתוך דאגה שמא תיסחף יתר על המידה, מוכרת לנו ממקרים אחרים בהם למשל היו חכמים שוברים כלי יקר בשמחות כדי לרסן את השמחה (ברכות לא ע"א) ומתמצית בדרשות על הפסוק בתהלים ב יא: "וגילו ברעדה". אך אפשר שכאן מדובר בסיבה אחרת. גבהות לב זו של אנשי ארץ ישראל לא מצאה חן בעיני הלל מסיבה אחרת, משום שהוא בא מבבל שם עוד מצויים לא מעט מצאצאי "אבותינו" שאינם כאן, וחשב הלל שאין זה נכון לנהוג כך. בשיא שמחתם של אנשי ארץ ישראל, אל להם לבוא בחשבונות עם "אחיהם שבגולה". נראה גם שכאן כבר היה הלל 'תושב מקומי' והרשה לעצמו לנזוף בחוגגים. אולי גם כבר אחרי שהתמנה לנשיא בעקבות הסיפור על בני בתירא (דברינו בפסח).

¹⁴ תרגום חופשי: ואם אנחנו לא שם – בו, יש שם – בו (אחרים). וכך גם במקור בירושלמי סוכה ה ד: "כד הוה חמי לון עברין בפחו, הוה אמר לון: דאנן הכא – מאן הכא. ולקילוסן הוא צריך? וכו'. שגם שנאנחנו כאן, אין זה נחשב. הכל בצניעות.

¹⁵ השמחה שנעצרה לרגע בדברי התוכחה של הלל, חוזרת ונמשכת בכל עוזה, כמתואר במשנה סוכה פרק ה, תוספתא סוכה פרק ד, בבלי סוכה דפים נ-נג וירושלמי סוכה פרק ה הלכות א-ג. לימים יבוא נינו של הלל, רבן שמעון בן גמליאל בנו של רבן גמליאל הזקן, בן הדור האחרון שעוד ראה את הבית על מכונן, ויפריז עוד יותר בשמחה, כמתואר בתוספתא סוכה ד ד ובגמרא (סוכה נג ע"א): "תניא, אמרו עליו על רבן שמעון בן גמליאל כשהיה שמח בשמחת בית השואבה היה נוטל שמונה אבוקות של אור, וזורק אחת ונוטל אחת ואין נוגעות זו בזו. וכשהוא משתחוה נועץ שני גודליו בארץ ושוחץ, ונושק את הרצפה וזוקף, ואין כל בריה יכולה לעשות כן. וזו היא קידה". האם צפה הלל סבא רבה של רבן שמעון בן גמליאל ששמחת יתר עשויה לפגום? הלוא הוא רבן שמעון בן גמליאל שככל הנראה תמך במרד הגדול שהביא לחורבן הבית ובעקבות זאת נקטעה זמנית שושלת בית הנשיאים, עד שרבן יוחנן בן זכאי, מי שהקים את יבנה וחכמיה ושיקם את עולם התורה לאחר החורבן, קם ופינה את המקום לבנו של רבן שמעון בן גמליאל הוא רבן גמליאל דיבנה בדור שלאחר החורבן. הלל הזקן, בסיפור באבות דרבי נתן מנסה לאזן את השמחה, שלא תגאה יתר על המידה (ותביא לגבהות הלב שאולי תרמה גם היא למרד ולחורבן) ובה בעת שלא תופחת ערכה.

¹⁶ כאן נראה שמתהפך הגלגל והלל שביקש לרסן את השמחה והפחו, אומר לכאורה דברי רהב. המשפט הבא: "הוא היה אומר" הוא ציטוט של תוספתא סוכה פרק ד הלכה ג העוסק בשמחת בית השואבה: "הלל הזקן אומר: למקום שלבי אוהב לשם רגלי מוליכות אותי. אם אתה תבוא לביתי, אני אבא לביתך. אם אתה לא תבוא לביתי, אני לא אבוא לביתך, שנאמר: בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך". הפרדה זו שעשינו בעריכת הדף, חשובה להבנת העניין וכמוסבר להלן.

¹⁷ רגל – עלייה לרגל ברגל. חלק בסיסי זה של גוף האדם הוא שנתן לחגים את שמם 'רגלים'! אבל הלב מוביל. ראו גם לעיל דברי הלל לחמר שעלב אותו: "לא יהו שכר רגלי כשכר רגלי הבהמה?".

¹⁸ מתפתה להחליף "אזכיר" ב"תזכיר", אבל פירוש הפסוק הוא שהכוונה למקום שהקב"ה יזכיר שמו שם, בדומה לפסוק בדברים יב יא: "וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשֹׁכֵן שְׁמוֹ שָׁם וְכו'". קריאת הפסוק בהקשר של הדרשה, היא בדומה לפירוש אבן עזרא על הפסוק בשמות כ כ: "בכל מקום אשר אשים זכר לשמי שכבודי שוכן שם, כמו שילה ונוב שעמד שם הארון. אם תבוא אל המקום הנזכר לשמי לבקר אותי, גם אני אבוא אליך וברכתיך", וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו בכל המקום אשר אזכיר את שמי (בפרשת יתרו). כל זה כאמור בתוספתא שמתחילה בקטע השני: "הוא היה אומר". אבל איך נבין את דרשת הלל בקטע הראשון: "אם אני כאן – הכל כאן, ואם אני כאן – מי כאן?" האם אותו הלל שבתחילה מתעמת עם החמר שעלב בו ואח"כ היה נזוף בחוגגים שראה (חשב) שגבה ליבם, השתנה כאן (לאחר שעלה לגדולה?) ושם את עצמו במרכז? אם אני כאן – הכל כאן, ואם אני לא כאן – אף אחד לא כאן?! הכיצד?! ואיך נהלום אמירה זו עם אמירתו המפורסמת: "אם אין אני לי – מי לי? וכשאני לעצמי – מה אני?" (בעיקר החצי השני: "וכשאני לעצמי – מה אני"). זהו הלל שמעולם לא הקפיד עד שהפסיד מי שניסה לקנטר אותו ארבע מאות זוז? (שבת לא ע"א)?

¹⁹ ההסבר של רש"י הוא שהלל מדבר בשמו של הקב"ה. בדרך זו הלכו רבים וטובים כגון רבינו יהונתן מלוניל על הרי"ף: "אם אני כאן הכל כאן ואם אין אני כאן מי כאן – כאילו מדבר הקב"ה בעצמו". כך גם בחידושי הריטב"א: "אם אני כאן הכל כאן. פירוש

הכי גרסינן בתוספתא: הוא היה אומר: למקום שאני אוהב שם רגלי מוליכות אותי אם תבא לביתי - ונראה לי שאף כאן צריך לגורסה כן משום דאמר רבי יוחנן בתרה: רגלוהי דבר איניש כו', ואי לא גרסינן ליה, מאי שייכא דרבי יוחנן הכא?²⁰

ירושלמי סוכה פרק ה הלכה ד – שתי אמירות של הלל

הלל הזקן כד הוה חמי לון עברין בפחו, הוה אמר לון: דאנן הכא - מאן הכא! ולקילוסן הוא צריך? והכתיב: "אלף אלפין ישמשוניה וריבוא ריבוא קדמוהי יקומון" (דניאל ז י). כד הוה חמי לון עבדין בכוש, הוה אמר: די לא נן הכא - מאן הכא? שאע"פ שיש לפניו כמה קילוסין חביב הוא קילוסן של ישראל יותר מכל. מה טעמא? "ונעים זמירות ישראל", "יושב תהילות ישראל".²¹

אחרית דבר

נראה שיש מקום להצעות נוספים לדברים מיוחדים אלה של הלל בשמחת בית השואבה.²² אולי אפשר להישאר עם המילה "אני" במובנה הרגיל ובמשמעותה האנושית הפשוטה. הלל מציג כאן נקודת מבט אישית-עצמית שאיננה בהכרח גם אגוצנטרית. השמחה בשיאה, כמו להבדיל אבל וצער, הם בסופו של דבר עניין אישי מאד. אם אני זוכה לרגע של שמחה, התעלות והארה – הכל כאן. זה העולם השלם מבחינתי כרגע – זכיתי! "בשבילי נברא העולם"²³ – עולם השמחה של הרגע המיוחד הזה. ואם לא באתי ולא זכיתי להשתתף בחוויה זו – מבחינתי אף אחד לא היה שם, החמצתי את המקום והשעה – הפסדתי! לא באתי, פיסית או נפשית-רוחנית, אל הבית שחיכה לי ולפיכך גם לא אתברך. התכנסות אינטימית כזו אל תוך האישיות העצמית שייכת לרגעי השיא של החיים, לחוויות הגדולות ששוברות במקום ובזמן את שגרת החיים. יש בה כנות פשוטה ונקיה מכל גינונים והצטעצעויות.

אבל לצד רגעי השגב יש גם שגרה. אם אין שגרה, אין רגעי התרוממות, וזו בוא תבוא בתום השמחה הגדולה – "ביום שאחרי". יש חוויה ויש חברה. יש חוויות ויש מחויבויות (לחברה). אדם לא חי לעצמו. בשגרה, בחיי המעשה ובחברה, בוודאי שאם אני לעצמי, אז מה אני? (על "אין אני לי – מי לי", יש לדון בנפרד). סוף דבר, שתי האמירות של הלל: "אם אין אני לי מי לי? וכשאני לעצמי מה אני?" במסכת אבות; ו"אם אני כאן הכל כאן ואם אני לא כאן, מי כאן?" בשמחת בית השואבה, אינן סותרות. מבור אחד נחצבו, ממעיין אחד הן יונקות. אלה שני גלי אור, בצבעים שונים ובתדר שונה, שהופרדו מגל האור הבסיסי של הנפש האנושית על"י פריזמה דקה. ואחרי כל זאת, נשמח לשמוע לקח טוב משואבי המים בששון ונצטרף אל מעייני הישועה בשמחה.

חג שמח ומועדים לשמחה ולששון

מחלקי המים

כנגד השכינה הוא אומר שאם השכינה בינינו הכל יבוא, וכך גם בפירוש המאירי: "וחכמים שבהם היו דורשים להם שיזהרו מלחטוא ולא יהא טינא בלבם לרוב השמחה והוא שהיה אחד מהם אומר על שם הקב"ה: אם אני כאן הכל כאן כלומר אם אני משרה שכינתי ביניהם הכל כאן ואם אין אני כאן מי כאן והרי זה תלוי בכונתם ורעיון לבם". בדרך זו הלכו רבים וטובים והגיעו עד הזוהר שמפרש שאנ"י הוא כינוי לשכינה. ראו גם פירוש שטיינזלץ כאן על הדף.

²⁰ רש"י ממשיך וקושר את פירושו ש"אני" זה הקב"ה, להמשך הסוגיה, לציטוט של התוספתא ואומר שרק כך אפשר להבין את הצמדת התוספתא לקטע הראשון ומציע בעצם להסביר את דברי הלל בתוספתא כך: למקום שאני אוהב, היינו שהקב"ה אוהב, לשם רגלי – רגליו של הלל – הולכות. והחיזוק הוא מדברי רבי יוחנן בהמשך הסוגיה שם: "רגליו של בן אדם ערבות לו". האם כך יציע רש"י גם לפרש את "אם אין אני לי מי לי" במשמעות שאם הקב"ה לא אתי, מי אתי? זאת ועוד, יש נוסח באבות דרבי נתן (ראו מים אחרונים) שכתוב בפירושו: שלבי אוהב.

²¹ הנוסח בירושלמי שונה מזה שבבבלי. בבבלי מובאת רק האמירה השנייה של הלל ולפיכך אולי התקשו בה הפרשנים. אבל בירושלמי יש להלל שתי אמירות המתאימות לשני מצבים. במצב (שלב) הראשון רואה הלל את החוגגים כשהם "בפחו" והוא מבקש לצנן את התלהבותם. ראו הערה 14 לעיל. במצב (שלב) השני, רואה הלל שקהל החוגגים נוהג "בכוש", היינו כראוי, הוא אומר: אם לא אנחנו כאן, מי כאן? וזה בדיוק הנוסח שמובא באבות דרבי נתן לעיל. התלמוד הבבלי מביא כאמור רק את השלב השני ונראה שהשלב הראשון נקטע "אי שם" בין ארץ ישראל ובבל. אבל יש להודות שנוסח זה משמר את האמירה: "אם אני כאן – הכל כאן" שלא נמצאת בירושלמי (אבל נמצאת באבות דרבי נתן נוסח א פרק יב). נראה שיש מקום למחקר נוסף בהשוואת ארבע המקורות: הבבלי, הירושלמי ושני אבות דרבי נתן שנזכרו כאן. וכל היודע דבר אודות מחקר כזה, אנא יודיענו בהקדם ויבוא על שכרו.

²² ראו הצעת החתם סופר בשם רבו הרב פנחס הלוי איש הורוויץ בעל ההפלאה שמציע את רעיון ביטול העצמיות של האדם והופך למעשה את המשפט של הלל: "אם אני כאן ויש לי מציאות, הכל כאן, ואפשר לפחד או להתבייש, אבל אם אני אין כאן וכאילו אין לי מציאות והכל מה' מי כאן" ואין ממה או ממי להתבייש או לפחד (מובא בפירושו לתורה, תורת משה בראשית פרק כח פסוק יב).

²³ ביטוי לו הקדשנו את הדף [בשבילי נברא העולם](#) בדפים המיוחדים.

מים אחרונים: עד שנזכה לשמחת בית השואבה בבית עולמים (כהלל), הנה מסכת אבות דרבי נתן נוסח א פרק יב שמעתיקה את הדרשה מבית המקדש לבית הכנסת ובית המדרש, ומשגב שמחת בית השואבה לחיי יום יום: "הוא היה אומר: אם תבא לביתי אני אבא לביתך. למקום שלבי אוהב לשם רגלי מוליכות אותי: אם תבא לביתי אבא לביתך. כיצד? אלו בני אדם שמשכימים ומעריבים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, הקב"ה מברכן לעולם הבא, כענין שנאמר: בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך (שמות כ כ)". בכך נראה שהוא נותן לפסוק "בכל המקום אשר אזכיר את שמי" משמעות רחבה ומעשית גם לימינו. נזכור שפסוק זה נאמר מיד לאחר מתן תורה ולפני הציווי על המשכן. ראו דברינו [מזבח אדמה תעשה לי](#) וכן [בכל מקום אשר אזכיר את שמי](#), שניהם בפרשת יתרו.